

Г. І. Капніна,

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНТРОПОНІМІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ КАЗОК (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ)

У статті розкрито основні ознаки казки як одного з жанрів народно-оповідальної творчості; досліджено особливості відтворення антропонімів у процесі перекладу казок; проілюстровано способи їх передачі прикладами з творів німецького та українського фольклору; виявлено, що спосіб передачі назв казкових героїв залежить, передусім, від характеру назви (канонічні, неканонічні та запозичені імена необхідно транскрибувати; вигадані та власне казкові імена треба перекладати з метою збереження їх експресивно-стилістичної конотації).

Ключові слова: антропонім, назви казкових героїв, переклад, казка.

В статье раскрыты основные признаки сказки как одного из жанров народного творчества; исследованы особенности передачи антропонимов в процессе перевода сказок; проиллюстрированы способы их передачи примерами из произведений немецкого и украинского фольклора; выявлено, что способы передачи названий героев сказок зависят от характера названия (канонические, неканонические, заимствованные имена необходимо транскрибировать; вымышленные и собственно сказочные необходимо переводить с целью сохранения их экспрессивно-стилистической коннотации).

Ключевые слова: антропоним, названия сказочных героев, перевод, сказка.

The article gives an analysis of the main characteristics of the fairy tale as one of the genre of the folk tale art. It is stated that the way of the fairy-tale characters names rendering chiefly depends on the character of the personal names (canonical, non-canonical, borrowed names have to be transcribed, imaginary and fabulous names are to be translated with the aim of preservation of their expressive-stylistic connotation).

Keywords: anthroponym, names of the fairy-tale characters, translation, fairy tale.

Казка – це один з основних жанрів усної народно-оповідальної творчості. Їй притаманні поєднання реального та вигаданого, чітке протиставлення добра і зла, схематизм образів, символічність, динамічність, викінченість, оптимістичність. Відомо, що казка характеризується, передусім, виховною функцією і в багатьох випадках саме імена головних героїв казки допомагають дитині усвідомити їх роль у творі та зрозуміти характер і причину вчинків.

Основна ознака казкових імен – здатність нести в собі казкове значення, виражати казкове поняття. Ім'я рекомендує нам героя в цілому, в усій його одиничності і конкретності, але, перш за все, наділений якоюсь однією суттєвою ознакою, з якою він постає в казковій реальності. Ім'я казкового героя – своєрідна маска-знак, що приховує «власне» обличчя реальної людини, надає йому ніби застиглому виразу, який він має зберегти від початку і до кінця казки. Виразу, який ніби забороняє, перепинає йому шлях до прояву інших якостей, окрім власне казкових, що наперед визначають його поведінку [4, с. 207].

Торкаючись проблеми власних імен у перекладі, дослідники традиційно використовують термін «передача» а не «переклад». Правильна передача власних імен має велике значення: неточності можуть спричинити фактичні помилки і втрату національного колориту [11, с. 41]. Однак, роблячи спробу трансформувати казку в іншу мову, перекладач розуміє, що велику частку назв головних героїв твору цього жанру становлять не звичайні імена людей, притаманні певному географічному та історичному просторові, а специфічні назви, що потребують саме перекладу. Транскрибуючи, а не перекладаючи такі імена, перекладач ускладнить розуміння окремих характеристик героїв казки для читача. Отже, у даній статті ставимо за мету дослідити особливості відтворення антропонімів у процесі перекладу казок, ілюструючи способи їх передачі прикладами з творів німецького та українського фольклору.

Тему передачі власних імен розробляли М. Аристов, В. Виноградов, Є. Верещагін, Н. Галь, В. Костомаров, М. Морозова, М. Сергієвський, А. Суперанська, Л. Щерба. Окремо слід виділити одну з небагатьох фундаментальних робіт у цій галузі: монографію Д. Єрмоловича «Имена собственные на стыке языков и культур» [7].

На сучасному етапі названу проблематику в якості власних наукових досліджень обрали М. Венгренивська, О. Губарева, Л. Дегтярьова, Г. Максимів, Є. Тимченко та ін.

Відомо, що антропоніми (імена людей) – це вид власних назв, які служать для виділення названого ними об'єкта з низки подібних, для його індивідуалізації та ідентифікації [10, с. 187]. В. Виноградов наголошує, що власна назва – це завжди реалія. В кожній власній назві міститься інформація про локальну та національну приналежність об'єкта, який вони позначають [5, с. 150]. Таку ж позицію обстоює і Р. Зорівчак, яка вважає, що єдиний різновид реалій, який неминуче треба подавати в національній подобі – це антропоніми та топоніми [8, с. 98].

Продовжує цю думку Т. Кияк. Дослідник стверджує, що власні назви належать до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших. Вони називають об'єкт думки (надуманий чи дійсний), особу чи місце, єдине та неповторне у своєму роді. Носії цієї культури мають щодо реалій деякі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми в носіїв іншої мови [9, с. 124].

Беручи до уваги те, що наша мета – висвітлити особливості відтворення антропонімів у перекладі, буде доцільним подати класифікацію імен у процесі перекладу казкового твору.

Існують декілька варіантів поділу імен персонажів казок (за структурою, функціональною значущістю, ступенем їх вживання). Ми скористаємося запропонованою російською дослідницею М. Морозовою класи-

фікацією імен казкових героїв за їхнім походженням [12]. Отже, тут слід говорити про канонічні, неканонічні, запозичені, вигадані, власне казкові імена. Охарактеризуємо кожен з виділених типів антропонімів у перекладі.

Канонічне ім'я (термін походить з церковного лексикону) – це ім'я, яке дається людині при хрещенні і закріплюється за нею. Неканонічним є ім'я, що надається дитині при народженні. В наш час ці імена можуть не співпадати, тоді як у давні часи людину традиційно у повсякденному житті називали так, як її хрестили. Запозиченими вважаються імена людей, що є розповсюдженими в іншому географічному просторі.

Як правило, у процесі перекладу канонічні, неканонічні та запозичені імена транскрибуються чи транслітеруються. У даній науковій розвідці ми не будемо детально розглядати принципи реалізації цих двох видів перекладацьких трансформацій, оскільки вони достатньо висвітлені багатьма дослідниками означеної проблеми. Крім того, більшість навчальних посібників, присвячених питанням перекладу, містять таблиці, користуючись якими, лінгвіст може здійснити передачу імені з однієї мови на іншу.

Єдине, на що тут варто звернути прискіпливу увагу, це правильність відображення звучання власного імені в мові оригіналу засобами мови перекладу, чого, на жаль, не завжди дотримуються перекладачі. Наведемо приклади вдалих варіантів трансформації антропонімів: *Petro* [13, с. 16], *Hawrylo* [13, с. 16], *Iwan* [13, с. 16], *Marijka* [13, с. 102], *Гензель* [3, с. 17], *Ганс* [3, с. 78]. В наведених ілюстраціях передачі власних імен у повній мірі збережено категорію м'якості, відображено правильну вимову українських звуків *в* і *г* та німецького *h*.

Невдалими вважаємо наступні випадки передачі імен головних героїв казок: *Sirko* [13, с. 9] (необхідно було подвоїти першу приголосну, щоб вона не читалась як звук *з* за правилами німецької мови), *Fedko* [13, с. 96] (перекладач не вважає за потрібне передати пом'якшення звуку *d* за допомогою звуку *j*), *Гретель* [3, с. 15] (не відтворено правильне звучання німецької літери *g*, хоча в українській мові існують для цього всі можливості).

Тут варто додати, що особливо обережним слід бути перекладачу, якщо він зустрічається з іноземними власними іменами, які вже мають форми перекладу, що склалися традиційно. У цьому випадку перед ним постає проблема вибору: або подати новий, більш точний варіант перекладу, або залишити стару, менш точну, але знайому, загальноприйнятну форму. Вибір перекладача повинен залежати від ступеня освоеності тієї чи іншої власної назви. У будь-якому випадку, у читача перекладеного твору не має виникнути уява, що мова йде про якусь інше явище [6, с. 471].

Для української мови характерним є використання багатьох форм одного й того ж імені: Іван, Іванко, Іванчик, Івасик тощо. Для німецької мови ця особливість не є властивою, тому цей факт також становить певні труднощі для перекладача. Передача власних назв, що мають у своїй структурі суфікси суб'єктивної оцінки (названі нами, або інші), на думку В. Виноградова, може реалізовуватись у два способи:

- транскрибування (але лише у тих випадках, коли є впевненість у тому, що на фоні повного імені й контексту читачеві буде зрозумілим пестливе або зневажливе забарвлення нової форми власної назви);
- визначення нейтральної форми транскрибованого ім'я прикметником, експресивно-оцінювальний зміст котрого у певній мірі може вважатись еквівалентом для значення відповідного суфікса імені, що перекладається [7, с. 157-158].

Як показує аналіз, більш уживаним є перший з названих способів. Його ілюструють наступні приклади: *Гретель* [3, с. 15] (*Gretel*), *Iwanko* [13, с. 101] (Іванко), *Marijka* [13, с. 102] (Марійка).

Перед тим, як перейти до характеристики вигаданих та власне казкових імен героїв фольклорних творів для дітей, необхідно проаналізувати ще один їх підвид – антропомізовані іменники (Вовк, Лис, Засць), які не є антропонімами (назвами людей) у звичному нам розумінні. Втім, дуже часто героями, скажімо, українського епосу виступають персонажі не з іменами людей чи промовистими іменами, а саме звірі на позначення певних людських образів. Тому проблему перекладу таких назв казкових героїв не можна оминати.

Як правило, цей аспект перекладу не складає особливих труднощів для перекладача, оскільки такі назви слід просто передавати відповідними лексемами з мови перекладу. Наприклад, *der Ziegenbock* [13, с. 13], *der Wolf* [13, с. 9], *die Maus* [13, с. 36]. І. Алексєєва наголошує, що переклад персонажів-тварин з народних казок, які супроводжуються стійкими епітетами у формі додатка, є проблемним. Виокремлена проблема є, передусім, актуальною для перекладу вітчизняних народних казок на інші мови, оскільки імена тварин такого складу розповсюджені саме у слов'янській традиції. У більшості випадків перекладачеві треба утворювати нові імена за тими моделями, що прийняті у фольклорних текстах мови перекладу [1, с. 187]. У перекладах українських казок знаходимо наступні приклади, що ілюструють цей спосіб передачі імен казкових героїв: *schönes Füchlein* (лесичка-сестричка) [13, с. 36], *der Wolf Grauherr* (вовчик-братик), *zачарована красуня* [3, с. 60] (*Dornröschen*).

Вигадані та власне казкові імена, або поширений у лінгвістиці варіант цих термінів «сміслові імена» мають зовсім інші принципи відтворення при перекладі.

Зазначимо, що смислове ім'я – це своєрідний троп, рівнозначний, в певній мірі, метафорі і порівнянню. Він використовується зі стилістичною метою для характеристики персонажа або соціального середовища. Сміслові імена вигадуються автором, переслідують певні цілі і спираються у своїй будові на існуючі в ономастиці традиції і моделі [9, с. 161].

Переклад означеного виду імен казкових героїв потребує від перекладача неабияких вмінь, недарма В. Виноградов називає процес роботи перекладача з трансформацією смислових імен творчістю [7, с. 160].

Українська дослідниця Р. Зорівчак стверджує, що у випадках, коли власні імена семантично значущі, втрачають при використанні транскрипції у перекладі бувають надзвичайно великі. Тому в сучасній перекладацькій практиці тенденція перекладати смислові імена домінує [8, с. 99], адже саме за допомогою перекладу, а не транскрипції, яка не може виявити емоційний вплив на рецептора, можна виразити закладену в іменах смис-

лову та емоційну інформацію [9, с. 128]. Наступні приклади яскраво ілюструють цей тип перекладацьких трансформацій: *Flitz und Husch* [13, с. 6] (круть і верть), *Bergversetzer* (Вернигора) [13, с. 29], *Eichenentwurzler* [13, с. 29] (Вернидуб), *Schnauzbartdreher* [13, с. 30] (Крутивус), *pani Metelica* [3, с. 84] (Frau Holle), *ледащиця* [3, с. 37] (die Faule).

Певні складнощі при перекладі утворюють випадки, коли відповідник у мові перекладу має іншу граматичну характеристику (рід) ніж слово у мові оригіналу. У декотрих випадках інший, ніж в початковому варіанті, рід не є принциповим для розуміння змісту казки: *соломинка* [2, с. 4] (der Strohalm), *вугіллячко* [2, с. 4] (die Kohle), *боб* [2, с. 4] (die Bohne).

Але в окремих обставинах той факт, що іменник у мові перекладу має іншу гендерну характеристику, може заважати адекватному сприйняттю казки дітьми. Так, *die Rollerbse* [13, с. 24] – це український казковий герой Котигорошко. Мабуть, через зміну роду з чоловічого на жіночий в німецькомовному перекладі дане ім'я не супроводжується артиклем.

Необхідно враховувати, що для казок є характерним використання таких назв головних героїв, які містять у своїй структурі суфікси суб'єктивної оцінки. Яким чином передаються казкові антропоніми, зазначено вище. Інші пестливі назви казкових героїв відтворюються засобами мови перекладу, що відповідають аналогічним засобам мови оригіналу: *altes Mütterchen* [13, с. 29] (бабуся), *das Männlein* [13, с. 32] (маленький дідок), *das Mäuschen* [13, с. 6] (мишеня), *das Lautkehlchen* [13, с. 6] (голосисте горлечко), *das Öchslein* [13, с. 64] (бичок).

Втім, і тут є достатньо прикладів невдалих перекладацьких рішень, коли категорію пестливості не було збережено: *der Hahn* [13, с. 8] (півник), *зачарована красуня* [3, с. 60] (Dornröschen); та навпаки, коли її не було в мові оригіналу, а в перекладеному тексті вона з'явилась: *die Ofenheizerin* [13, с. 122] (попелюшка), *вугіллячко* [2, с. 4] (die Kohle).

Проаналізувавши особливості відтворення антропонімів у процесі перекладу казок, ми дійшли наступного висновку: спосіб передачі назв казкових героїв залежить, передусім, від характеру назви. Канонічні, неканонічні та запозичені імена необхідно транскрибувати, дотримуючись принципу відтворення в мові перекладу такого звучання імені, яке б передавало його варіант у мові оригіналу; вигадані та власне казкові імена треба перекладати з метою збереження їх експресивно-стилістичної конотації.

Висвітлене в статті питання, без сумнівів, потребує подальшої розробки. Наступні дослідження можуть бути проведені в напрямку компаративного аналізу особливостей передачі власних імен відомих творів, авторами яких є українські та німецькі казкарі.

Література:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр Академия, 2004. – 352 с.
2. Брати Грїм. Казки // Бібліотека журналу «Дивосвіт». – Вип. 17. – 2003. – С. 3-16.
3. Брати Грїм. Казки [Переклад з німецької Сидора Сакидона]. – К. : Веселка, 1976. – 128 с.
4. Венгрєнівська М. А. Казкові імені і назви та їх переклад / М. А. Венгрєнівська // Слов'янський світ. – Вип. 6. – 2008. – С. 203-220.
5. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Грабовский Н. К. Теория перевода : учебник для студентов высших учебных заведений / Н. К. Грабовский. – М. : Издательство Московского университета, 2004. – 542 с.
7. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
8. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
9. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
10. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
11. Кучер З. І. Практика перекладу : навчальний посібник для студ. вищ. навч. заклад / З. І. Кучер, М. О. Орлова, Т. В. Редчиць. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 504 с.
12. Морозова М. Н. Антропонимия русских народных сказок / М. Н. Морозова // Фольклор : поэтическая система: Сб. ст. / Отв. ред. А. И. Баландин, В. М. Гацак. – М. : Наука, 1977. – С. 231-242.
13. Українські народні казки : кн. для читання нім. мов. в 7-8 класах / Упоряд. : Н. О. Балануца, В. Ю. Залевська. – К. : Освіта, 1992. – 128 с.